

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie

Stanislav Macháček

Jak došlo k novému datování vzniku orloje?

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 58 (2013), No. 3, 211–214

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/143458>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 2013

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

Jak došlo k novému datování vzniku orloje?

Stanislav Macháček, Praha

Přednášku, jejímž přepisem ze zvukového záznamu tento text je, jsem přednesl při „mezipřistání“ v Žitné jen několik týdnů poté, co se ve vteřině v mém životě všechno změnilo. Po mozkové příhodě provázené ochrnutím jsem se lopotně začal vracet do života a při první víkendové „propustce“ z nemocnice mne rodina při cestě domů nejprve vysadila v Matematickém ústavu, kde jsem na pódiu, s berlemi a vsedě, toto téma odpřednášel. Přednáška byla proslovena „ze štěgrajfu“, bez přípravy a po 50ti letech od doby, co jsem se vznikem orloje zabýval. Stala se mi proto životní Událostí, na kterou moc rád vzpomínám. Snad se i slíbeného zvukového záznamu dočkám! V textu jejího přepisu jsem proto nic nezměnil ani nedoplnil.

Jelikož jsem měl orloj rád a jelikož jsem se v tehdejší době zabýval pragensí – byl jsem odborným pracovníkem Muzea hlavního města Prahy, kam mě přetáhl dřívější archivář doktor Václav Hlavsa, když se stal ředitelem Muzea hlavního města Prahy – ve volných chvílích jsem si chodil bádát na vlastní pěst do archivu. V té době byl v archivu odborným pracovníkem František Holec, pozdější archivář. Archivářem byl doktor Čarek. Když jsem v archivu požadoval některé materiály týkající se orloje, které bych rád viděl, mimo jiné Táborského zprávu o orloji pražském, zarazila mě otázka, zda chci originál, nebo opis. Věděl jsem totiž, že originál je krásné dílo na pergamenu, které jeho autor skvělý kaligraf Jan Táborský, který také fušoval do řemesla malířům, doprovodil vynikajícím autopořetrem. Ze spisu tak na člověka kouká takový umanutý skřet, který byl nejenom schopen orloj opravit a mechanicky ho doplnit, ale současně také napsal dokonalý popis orloje, určený budoucím orlojníkům, jakousi instrukční pomůcku pro další udržování stroje. Táborského spis byl udělán v luxusním provedení. Radní si uvědomili, že tak skvělý spis si nemohou dovolit dát do ruky ušmudlaným orlojníkům, kteří by ho zničili při používání. Proto nechali udělat opis, po něm však už pak ve veřejnosti nebylo ani vidu ani slechu. Radní navíc, aby měli ještě něco, protože se chtěli důkladně pojistit, nechali spis opsat i do radních knih. Já jsem však věděl, že se Táborského zpráva v radních knihách nedochovala, protože při požáru radnice shořela. A tak když mi nabízeli, jestli chci opis toho originálu, vyvalil jsem oči a řekl jsem, že chci oboje. Chtěl jsem vědět, o co jde. Když jsem potom opis otevřel, byla tam jedna věc, která mě zaujala: proč Táborský píše o Hanušovi jako o nějakém mistru Hanušovi, který orloj sestrojil okolo léta 1490, což činilo dojem, že jde o dobu velmi dávnou. Nebylo to dost logické, protože Táborský v době, kdy přišel do Prahy, poslouchal přednášky z astronomie Pavla z Příbrami a školil se v oboru, což muselo být kolem roku 1525, tedy asi po 35 letech od vzniku orloje. Počítal jsem

---

Předneseno na 8. semináři *600 let pražského orloje* dne 26. 11. 2010 v Matematickém ústavu AV ČR, viz PMFA 55 (2010), 317–319. Ze zvukového záznamu JANY OLIVOVÉ adaptovali EMIL VITÁSEK a HELENA HOLOVSKÁ.

JUDr. STANISLAV MACHÁČEK, e-mail: stmachacek@seznam.cz

to tehdy, doufám, že si to dobře pamatují, od té doby jsem se na tu materii nedíval. Ale psát o věcech před 35 lety jako o diluviu, to minimálně zarazí. Tak jsem po tom šel dál a viděl jsem, že v té knížce, kterou potom používali orlojníci, je nejenom řada volných listů za původním opisem textu Táborského, ale že orlojníci opis opatřovali ještě různými nákresy a dalšími vpisky, tj. text Táborského byl glossován. A tam, kde se píše, že orloj vznikl okolo léta 1490, je to podškrtnuto a vedle napsáno: omyl. Dále pak tam, kde je napsáno, že jej zhotovil nějaký mistr Hanuš okolo zmíněného roku 1490, byla poznámka: „jest v kanceláři hořejší nalezen list, jehož datum je 1410, z něhož se vyrozumí, kdo jest ten kus dělal a co za to mu dáno. Vide po dokonání spisu tohoto“ a navíc tam byla značka a pod ní vzadu byl německý text originálního dopisu rady a purkmistra velikého města Prahy k orlojníkovi Mikulášovi z Kadaně. A ten text je báječný – nechci jej zde číst, myslím, že jej všichni znáte a pokud ne, měli byste si ho přečíst, protože to není jenom stručný fakt o novém datování, je tam popis orloje, je tam historická zmínka, co mu dají – dům na Starém Městě poblíže příkopů městských, kde se na Nové Město, na Koňský trh jde, kolik kop čeho a tak dále. Prostě jsou tam mnohé údaje, které jsou cenné proto, že mají schopnost doložit, jestli je to nějaká legrace, nebo jestli je to fakt, jestli je to důvěryhodný údaj. Já jsem si s těmi údaji dost pohrál, našel jsem ověření různých těch informací, které dopis obsahuje – a kupříkladu bylo milé najít, že třeba v roce 1398 se císařský horologista Martin zaručuje za kohosi z Kadaně příchozího. Ten horologista Martin byl vlastně i orlojník, protože tehdy se nerozlišovalo mezi orlojem a věžními hodinami. Je tedy samozřejmé, že ručil za nějakého člověka z branže, a ne za nějakého pekaře či cukráře. Tedy můžeme Mikuláše, o kterém je zmínka, považovat za člověka, který podle dopisu již zmíněného byl označen za tvůrce orloje. Když jsem se na to podíval, podlomily se mi nohy, protože člověk nevěděl, co si o tom má myslet. Potom jsem na to téma hovořil s tehdy ještě žijícím akademikem Vojtíškem, který se historií Prahy zabýval. Byl určitý malér, že jsem tuto věc našel v archivu městském, kam se dostala v době archivaření Václava Hlavsy. Když jsem dal původní zprávu o nálezu do tehdejší Večerní Prahy, tak se ve Večerní Praze divili, jak je to možné, a honem šli do Městského muzea a zeptali se doktora Hlavsy, jestli to mohou pustit, jestli je to pravda. Legrace byla, že doktor Hlavsa o tom nevěděl, poněvadž já jsem mu to v tu dobu ještě neřekl. On byl bývalý archivář, měl to tam – a nenašel to. Tento člověk takové věci někdy špatně snášel, takže jak si mě napřed do Muzea přitáhl, tak potom mi tam dělal takové peklo, že jsem z Muzea, které pod jeho vedením bylo takové nějaké zvláštní, odešel. Tam se třeba kladivem rozbíjela z kararského mramoru busta Masaryka od Mařatky, aby se tím demonstrovala správná ideovost vedení Městského muzea. Tehdy nás z Městského muzea odešlo několik, protože situace byla tehdy skutečně neudržitelná.

Ale obraťme list. Teď se ukázala zajímavá věc. Když jsem tehdy v rámci muzejní činnosti měl přednášky na různá pražská témata v budově Muzea, hovořil jsem také o historii orloje. Na přednášky většinou chodily babičky, které měly Prahu rády a tvořily vděčné publikum přednášek, vycházek a všech akcí tohoto typu. Mezi babičkami se najednou objevili dva pánové: docent Procházka z Českého vysokého učení technického a doktor Zdeněk Horský z Historického ústavu Akademie věd. Seznámili jsme se, setkali a ukázalo se, že doktoru Horskému to také nehraje a zároveň mu to něco signalizuje. Bylo to jméno Ondřeje Šindela, protože vyšťoural ve Strahovské knihovně ve spisu Tadeáše Hájka z Hájku Chvála geometrie vpisek „ten, který zhotovil a vysta-

věl orloj Starého Města pražského“. Ale datově mu to nehrálo a nemohl se strefit do Hanuše, protože mu vycházelo, že orloj vznikl dříve. A tak byl hrozně spokojený, když jsem mu přistrčil Mikuláše z Kadaně, protože ten mu do konceptu pasoval. V rámci další své činnosti se hned zaměřil na toho Šindela jako na reálnou osobu, i když neměl žádné hmatatelné důkazy o tom, že to právě tento Šindel byl. Je zajímavé, jak ta doba strašně přála ne specializaci, ale takovému renesančnímu vzdělání. Protože Šindel byl lékař, Šindel byl astronom, Šindel byl šikovný člověk, který byl schopen tento úkol zvládnout.

Dovolte, abych nyní trochu odbočil do nedávných dnů, kdy byl v Soběslavi vystaven stroj hodinový věžní, který vznikl v 15. století a který byl skvěle restaurován, vypadá ohromně. Je umístěn ve věži, kde vzniká malé muzeum. Pracuje díky panu orlojníkovi pražskému, který ho dal do pořádku a to mně připomnělo, jak najednou začali lidé činní v různých oborech i ten pražský orloj vidět. Začalo se koukat na stroj a hledaly se znaky schopné jej datovat. Taková, řekl bych, architektura kostry. A gotická architektura se tam jasně rýsuje. Gotická architektura stroje ovšem nemá takové nuance a drobná odlišení jako jiné věci – je tam jasný znak, že je to gotika, ale nepoznáte 30, 50 let doleva nebo doprava, to se ve výtvarném vzezření kostry toho stroje neprojeví tak jasně. Hledalo se dál, hledal také kunsthistorik Kotrba, co bydlel proti Lobkovickému paláci, dnešnímu německému velvyslanectví, a ten rozbořem orlojního přístavku upozornil na dvě fáze jeho vzniku. Když se člověk koukal na orloj, tloukla do oka ta nestejnorodost plastické výzdoby; dneska už je jasné, že tam jsou nejenom věci z tzv. doby Hanušovy kolem roku 1490, 1480, ale že jsou tam věci starší. Víme totiž, že Parlérova huť končila rokem 1419, takže orloj logicky musel vzniknout v původní podobě před tímto rokem. Tato skutečnost spolu se jmény, jako je Albert, Adalbert, to, že se v písemných záznamech vyskytují obě tyto varianty u stejného člověka, naznačují, že orloj skutečně musel vzniknout v roce 1410. Všestrannost orloje dává tedy pěknou možnost díky různým oborům stáří staroměstského orloje nějak dokázat.

Teď ještě několik slov k opisu Táborského zprávy. Knížka přišla do archivu města Prahy, jak už jsem zmínil, za doktora Hlavsy. Dr. Čarek mně říkal, že tu knížku koupili v Meissnerově antikvariátu v Karlově ulici u Karlova mostu. Odtamtud volali, jestli archiv nechce zprávu Táborského o orloji a doktor Čarek, moudrý člověk, rozhodl: „Máme sice originál, ale co kdyby se s tím originálem něco stalo? Koupíme.“ Koupili a já jsem měl tu kliku, že jsem k tomu přišel. Kniha přišla ze soukromého držení do antikvariátu po školském pracovníku, po kterém stále ještě pátrám a doufám, že najdu, kdo to přesně byl. Tento člověk byl fanda do rukopisů, měl jich doma řadu a těšil se jimi. Když potom zemřel, jeho rodina pocítila touhu po těch groších, které by mohly z prodaných rukopisů rodinu obšťastnit, a spěchali do Karlovy ulice, rukopis prodali.

Tím vlastně tato zajímavá malá historie velkého stroje končí. Na závěr mi přeje jenom ještě dovolte přečíst dopis¹ purkmistra a rady velikého města Prahy orlojníku Mikulášovi z 9. října 1410:

My purkmistr a rada velikého města Prahy známo činíme tímto listem vůbec přede všemi kdež čten, slyšán a viděn bude.

Poněvadž Bůh všemohoucí vedle své nestihlé moudrosti všechna stvoření obdařuje dary rozličnými, některé obdaří urozeností, jiné bohatstvím, jiné pokorou, jiné uměním

---

¹MACHÁČEK, S.: *Nález nové zprávy vzniku orloje na Starém Městě v Praze*. Čas. Společnosti přátel starožitností, orgán historické vlastivědy české 70 (1962), 159–161.

a vnuknutím vysokých smyslův a tak podle své vůle jednomu každému ne bez zvláštní příčiny dary své uděluje, aby lidé vespolek sobě pomáhali a v pravé lásce jeden druhého břímě nésti se snažili a jakož jest slovatný muž mistr Mikuláš z Kadaně, přísežný mistr orloje našeho, kteréhož jsme přijali k dobrému vši obce, aby náš orloj lépeji spravil, nežli jest mistr Albrecht to před ním učinil, začěž jemu 10 kop gr. ročního platu z Rathauzu našeho dávatí máme, polovici na den sv. Havla a druhou polovici na sv. Jiří, jakož jsme to tolikéž mistru Albrechtu dávali.

Obzvláště pak, že jesti dotčený mistr Mikuláš vedle svého mistrovství a smyslu přirozeného tomuto městu a vši obci ku poctivosti udělal Astrolabium, v němž slunce svůj pravý běh vykonává jako na obloze nebeské, přitom se spatřuje jak slunce každého dne vychází a zapadá ukazujíc poledne i půlnoci s rovnými i nerovnými hodinami, při tom jest také sféra, kteráž ukazuje každodenně na kterém znamení zlym nebo dobrým jest jako i kdy měsíce přibývá neb ubývá každé čtyři neděle jako na nebi – tolikéž, kdy měsíc nový nebo na plně jest, nadto napsány jsou všickni svátkové přes celý rok na předním kole, kterážto kola s jich hnutím mají třiceti kol s třemi tryby, kteréž davši k tomu své železo na svůj náklad a vedle smyslu svého s velikou prací udělal. K tomu i udělal nová kola k velikému orloji v straně bicí s svým vlastním nákladem, kteréžto takové jeho náklady a těžké práce, kteréž městu tomuto k poctivosti činil a i déle činiti bude přisobie považivše.

Poněvadž každý dělník, aby mu mzda jeho dána byla hoden jest. Protož jsme s dobrým rozmyslem naším svrchu psanému mistru Mikulášovi a dědicům jeho za odměnu učinili a jemu dům dali vedle brány městské kdež se do Nového Města na Koňský trh jde na příkopních městských, blíže našich chlebných kotcův, kterýž on rozšířil a sám na svůj náklad vystavěl, k tomu zapisujeme jemu a dědicům jeho na témž domě a místě 50 kop gr. hotových peněz, kteréž na něm máti má na ten způsob, pokudž bychom my a neb budoucí naši správcové města Prahy, týž dům zbořiti a neb jináč k potřebě města obrátiti chtěli, tehdy máme my aneb kdokoliv jiný jemu hotových 50 kop gr. dáti a téhož domu se ujíti a vedle svrchu psaného práva může dotčený mistr Mikuláš za zdravého života svého aneb na smrtelné posteli své, o tom o všem řídití bez překážky všeliké.

Tomu na svědomí k listu tomuto pečeť naši městskou jsme přivěsili jenž jest dán v Praze po narození Kristovém čtrnáctistého léta a potom desátého léta v čtvrtek před sv. Havlem.